

METODIKA KURZU

„METODY POSILOVÁNÍ PRÁV DÍTĚTE S ADHD“

Metodika vznikla v rámci projektu „Mám ADHD a vím, co smím“,
reg. č. MGS/A27/2014.

Mgr. Markéta Dobiášová

Mgr. Martina Slouková

Bc. et Mgr. Iva Chlebková

Mgr. Blanka Burešová

Tereza Hrobařová, DiS.

Brno 2016

Obsah

1. Slovo úvodem.....	3
2. Organizace kurzu	4
2.1. Volba místnosti.....	4
2.2. Základy propagace	4
2.2.1. Podoba letáku užitého pro propagaci kurzu	5
3. Obsahová náplň kurzu	7
4. Ukázka podoby studijních materiálů	9
5. Propagační povinnosti v průběhu kurzu	18
6. Výstupy kurzu.....	18

1. Slovo úvodem

Problematika hyperaktivního chování a neklidu je v popředí zájmu rodičů, vychovatelů, psychologů a dalších odborníků již několik posledních let. Centrum pro rodinu a sociální péči (www.crsp.cz) se tomuto tématu intenzivně věnuje cca 15 let v rámci různých podpůrných programů pro rodiče i děti.

Součástí osvětové činnosti jsou také vzdělávací kurzy pro odborníky z řad sociálních pracovníků, psychologů, pedagogů a dalších oborů, které se podílí na péči o rodiny s hyperaktivními a neklidnými dětmi (dětmi s ADHD).

Kurz „Metody posilování práv dítěte s ADHD“ vznikl v rámci projektu „Mám ADHD a vím, co smím“, reg. č. MGS/A27/2014 a to jako prostředek pro vzdělávání odborníků podílejících se na tvorbě politik, jež mají přímý dopad na tyto děti. Kurz je specifický nejen svým tématem, ale také obrovským rozsahem informací, činností a aktivit, které do něj lze pojmut a je vždy jen na lektorech (potažmo účastnících), která témata více rozvinou a která trochu upozadí, jak celý kurz uchopí. Lektoři jsou za výsledek zodpovědní a ten musí vést ke spokojenosti účastníků s ohledem na pravidla akreditovaného obsahu.

Cílem tohoto metodického materiálu je vytvořit ucelenou metodiku pro lektora vzdělávacího kurzu „Metody posilování práv dítěte s ADHD“, která mu dá pro organizování a vedení kurzu základní návod a doporučení.

2. Organizace kurzu

Při organizaci vzdělávacího kurzu je důležité věnovat pozornost vhodné volbě místnosti (vč. vybavení) a dalšímu technickému zabezpečení. Důležitou součástí pro zorganizování vzdělávacího kurzu na takto specifické téma je také volba odpovídající propagační strategie, která zacílí na potenciální účastníky skupiny.

2.1. Volba místnosti

Místnost by měla být uzpůsobena pro klasické přednáškové (seminární) aktivity. Je vhodné, aby židle bylo možné rozmístit do půlkruhu kolem stolů.

Místnost by měla být vybavena flipchartem, počítačem s připojením k internetu, dataprojektorem a hlasovým výstupem (pro přehrávání video ukázek).

Je důležité, aby měli účastníci k dispozici WC a drobné občerstvení (dle možností, minimálně však vodu, čaj a kávu).

2.2. Základy propagace

Pro propagaci kurzu je třeba zdůraznit zejména princip důvěryhodnosti, tj. nevylepovat letáčky informující o kurzu na veřejných plochách (zastávky MHD, sloupy veřejného osvětlení apod.).

Vytvořené letáky je možné šířit buď elektronickou, nebo „papírovou“ formou.

Pokud se využívají elektronické kanály, je vhodné se zaměřit např. na webové stránky neziskových organizací a sociálních orgánů, které pracují s rodinami s dětmi s ADHD. Dále je vhodné využít sociálních sítí (např. Facebook). Z dalších veřejných informačních kanálů se nabízí jako vhodná alternativa např. www.helpnet.cz (zde je možná registrace zdarma) nebo na území města Brna je možné využít služeb SociolInfoCentra (www.socialnipece.brno.cz). Osvědčilo se nám také přímé oslovování účastníků předchozích vzdělávacích aktivit na téma ADHD prostřednictvím e-mailu.

Tištěné letáky informující o konání kurzu je vhodné rozdávat např. v neziskových organizacích zaměřených na práci s rodinami a dětmi, v pedagogicko-psychologických poradnách a na OSPODech.

METODY POSILOVÁNÍ PRÁV DÍTĚTE S ADHD

Vzdělávací kurz pro sociální
pracovníky, pracovníky OSPOD,
vedoucí sociálních odborů atd.

23. a 25. 2. 2016
vždy **9.00–16.00 hod.**
Biskupská 5, Brno

Cílem kurzu je posílit kompetence
klíčových odborníků při prosazování práv
dětí se syndromem ADHD. Pomůžeme
odborníkům nahlédnout více do problematiky
ADHD, představíme konkrétní postupy
při práci s dětmi s ADHD, které vedou
k posilování jejich schopností a dovedností
nutných při prosazování svých práv
(schopnosti a dovednosti dítěte v oblasti
sebevědomí, komunikace a zvládání
negativních emocí).

Kurz **akreditován u MPSV** (prosinec 2015)
v rozsahu **16 vzdělávacích hodin**.

www.neklidne-deti.cz

Kurz je realizován v rámci projektu
Mám ADHD a vím, co smím
a je pro účastníky **zdarma**.

Mám ADHD a vím, co smím

Projekt reaguje na potřeby dětí se syndromem ADHD, které souvisí s jejich nedostatečným zapojením do rozhodovacích procesů. Posiluje pozici dítěte s ADHD ve vlastní rodině, zvyšuje kompetence dítěte s ADHD rozhodovat o sobě samém a zvyšuje možnost a příležitost ovlivnit procesy, které se ho bezprostředně týkají.

Aktiviny projektu reagují na hlavní cíl Národní strategie ochrany práv dětí a to „právo na dětství“, resp. priority A (participace dítěte) a B (eliminace diskriminace a nerovného přístupu vůči dětem a mladým lidem) a na konkrétní dílčí cíle strategie (např. zvyšování všeobecného povědomí o otázce práv dětí u dospělých i dětí; vytváření příležitostí pro děti a mladé lidi účastnit se rozhodování o záležitostech, které se jich týkají a které je ovlivňují; vyrovnání příležitostí pro děti a mladé lidi se zdravotním postižením).

V rámci projektu jsou realizovány tyto aktivity:

- Terénní práce v rodině
- Případové konference
- Kurz „Metody posilování práv dítěte s ADHD“

Realizátorem projektu je Centrum pro rodinu a sociální péči.

Více informací a přihlašování

www.neklidne-deti.cz

Centrum pro rodinu a sociální péči

Josefská 1, 602 00 Brno

tel.: 542 217 464 • 731 402 731

e-mail: info@crsp.cz

www.crsp.cz

3. Obsahová náplň kurzu

- Dokumenty o právech dítěte, práva dítěte optikou ADHD.
- Komunikace s dítětem s ADHD.
- Metody a techniky prosazování práv a názorů dětí s ADHD.
- Praktické nácviky, kazuistiky, modelové situace.

Po celou dobu kurzu se vychází také z očekávání jednotlivých účastníků a lektori musí být připraveni pružně reagovat na to, co účastníci potřebují – některé téma více rozvinout, jiné třeba upozadit apod., vždy s ohledem na akreditovaný obsah kurzu, který je k dispozici na interní síti organizace.

Tištěné studijní materiály je vhodné doplnit prezentací, jejíž vzor lze nalézt na interní síti organizace.

1. den

Dopoledne se účastníci kurzu seznámí se základními dokumenty o právech dítěte, ze kterých lektori při realizaci projektu „Mám ADHD a vím, co smím“ vycházeli a které používali v rámci terénní práce v rodině, kde s dětmi s ADHD probírali jejich práva a zároveň je učili prosazovat jejich práva a názory vhodnou formou. Zároveň se také na problematiku prosazování svých práv a názorů podívají optikou ADHD – seznámí se se základními symptomy a jejich projevy a z praxe lektorů se dozví, jaký mají vliv na schopnost dítěte s ADHD prosazovat svá práva a názory.

Odpoledne se pak účastníci budou věnovat tématu komunikace s dětmi s ADHD a navazování vzájemného vztahu, bez kterého není s těmito dětmi možná efektivní spolupráce. Seznámí se s nejčastějšími obtížemi v komunikaci s těmito dětmi a dozví se, jaké komunikační strategie jsou nejvhodnější. Zároveň bude hodně času věnováno tématu motivace a tomu, jak děti s ADHD ke spolupráci motivovat, neboť to bývá z hlediska jejich diagnózy velký problém a ovlivňuje to celkovou podobu vzájemné spolupráce a její efektivitu.

2. den

Dopoledne lektoři kurzu představí konkrétní aktivity k posilování práv dítěte v rámci terénní práce i individuálních či skupinových konzultací a vysvětlí, jak se tím získávají nebo zdokonalují nepostradatelné kompetence dětí s ADHD k prosazování jejich práv a názorů.

Odpoledne je pak věnováno kazuistikám z praxe lektorů, praktickým nácvikům vhodných komunikačních a argumentačních technik a ukázkám modelových situací (z terénní práce v rodině).

4. Ukázka podoby studijních materiálů

Základní dokumenty o právech dětí

- Úmluva o právech dítěte (články 3, 5, 12, 13, 14, 19, 23 a 29).
- Listina základních práv a svobod (články 1, 3, 5, 17 a 32).

*Státy, které jsou smluvní stranou úmluvy, **zabezpečují dítěti**, které je schopno formulovat své vlastní názory, **právo tyto názory svobodně vyjadřovat ve všech záležitostech, které se jej dotýkají**, přičemž se názorům dítěte musí věnovat patřičná pozornost odpovídající jeho věku a úrovni. (Úmluva, článek 12)*

***Duševně nebo tělesně postižené dítě má požívat plného a řádného života v podmínkách zabezpečujících důstojnost, podporujících sebedůvěru a umožňujících aktivní účast dítěte ve společnosti.** (Úmluva, článek 23)*

*„Kromě zajištění **práva podílet se na rozhodovacích procesech je participace dětí v procesech, kdy se o nich rozhoduje, žádoucí také kvůli jejich tréninku sociálních dovedností, hlavně komunikace a umožnění jejich zmocnění a posílení, výchovu k demokracii.**“ (Kaplánek in Navrátil 2014)*

Projevy ADHD a jejich vliv na prosazování práv a názorů u dětí s ADHD

ADHD je neurovývojové onemocnění centrální nervové soustavy, která nedokáže rozlišovat mezi signálem (to, co je důležité) a šumem (to, co v danou chvíli důležité není).

Mezi základní symptomy ADHD patří **nepozornost, impulzivita a hyperaktivita**.

Nepozornost (nesoustředěnost)

- Dítě vydrží jen velmi krátkou dobu věnovat pozornost dané činnosti, často odbíhá od jedné činnosti ke druhé.
- Nevydrží dlouho poslouchat výklad dospělého či povídání kamaráda, nepamatuje si pokyny, je nutné časté opakování.

Impulzivita

- Dítě často skáče ostatním do řeči, nedokáže počkat, až na něj přijde řada.
- Rychleji mluví a jedná, než myslí – nedomýšlí důsledky svého jednání.
- Nemá adekvátní reakce – často reaguje dvěma krajními způsoby při řešení jakýchkoli konfliktů či pro něj nepříjemných situací – útok (slovní či fyzická agrese) nebo únik (stažení se do sebe, podceňování sama sebe).

Hyperaktivita

- Dítě chvíli neposedí, neustále si s něčím hraje, poposedává, popochází, kroutí hlavou.
- Vypadá, jako by bylo poháněno motorem.
- Působí dojmem, že ho nelze unavit (pouze mýtus, hyperaktivita neznamena extrémní množství energie ale neschopnost s ní hospodařit).

Dané symptomy a jejich projevy mají velký vliv na způsob, kterým děti s ADHD mohou prosazovat svá práva a názory a zapojovat se tak do rozhodovacích procesů, které se jich bezprostředně týkají.

Tyto děti se nedokáží delší dobu soustředit, jsou impulzivní a mají potíže s formulováním vlastních názorů, což je pro ně často frustrující. Snaží se dosáhnout svého (pro okolí) ne úplně vhodnými způsoby, které jsou však pro ně vzhledem k jejich diagnóze méně namáhavé než společensky přípustné chování – vztekají se, skáčou ostatním do řeči, jsou slovně agresivní vůči dětem i dospělým nebo dělají naschvály tak dlouho, dokud dospělý nepřistoupí na jejich hru a není po jejich. Tak vzniká špatný návyk způsobu prosazování svých práv a názorů. Ten dříve či později narazí na překážku v podobě někoho, kdo zareaguje jiným způsobem, dítěti neustoupí nebo takto sdělovanému názoru nebude věnovat pozornost. Případně se může stát, že se v jeho očích dítě zapíše jako nevychované, dostane nálepku zlobivého a nezvladatelného dítěte a ta bude do budoucna ovlivňovat veškeré pro dítě důležité situace.

Pocit ohrožení

- Ohrožení dítě může cítit, přestože ho nedovede pojmenovat a přestože toto ohrožení není pro okolí patrné a pochopitelné.
- Pocit ohrožení často vychází z primárního nastavení dítěte.
- Je často posilován reakcemi okolí na dítě – zpětnou vazbou, které dítě dostává (ta bývá u dětí s ADHD ve větší míře negativní).
- Můžeme ho pozorovat v tom, jak dítě hovoří o ostatních dětech, lidech, okolním světě – všichni jsou zlí, zákešní.
- Často se projevuje i ve hrách, kresbách apod.

Frustrační tolerance

- Schopnost odolávat frustraci (frustrace=stav, kdy jedinec nemůže náležitě uspokojit svoje potřeby) bez vážnějších výkyvů psychofyzilogické rovnováhy a bez vážnějších následků na duševním zdraví jednotlivce.
- U dětí s ADHD je velmi nízká, setkávají se často s drobnými či většími neúspěchy, špatně reagují na změny – vlivem dlouhotrvajících neúspěchů vzniká pocit méněcennosti, dítě se cítí okolním světem ohrožováno, dlouhodobá frustrace může vést k depresím.

Komunikace s dítětem s ADHD – navázání vztahu a motivace

Při komunikaci s dítětem s ADHD je třeba dodržovat jednu důležitou zásadu:

„Vyjadřujte se jasně a srozumitelně – efektivní komunikace“

Při komunikaci s takovým dítětem je nutný soulad verbální a neverbální komunikace – mimika, haptika i gestikulace musí vždy odpovídat obsahu sdělení. Říkat tedy dítěti, že se na něj zlobíte a přitom se usmívat není dobrá strategie – dítě s ADHD nedokáže tuto situaci správně „přečíst“ a tím pádem na ni ani správně reagovat. Působíte mu v hlavě zmatek, stáváte se pro něj nečitelnými a tím pádem ohrožujícími – **dochází k narušení vzájemného vztahu**, který je pro spolupráci velmi důležitý.

Nepotlačujte v sobě emoce, později se stejně v chování k dítěti projeví. Pokud nebudou projeveny a dítěti vysvětleny bezprostředně po jejich nastání, nebude dítě vašemu pozdějšímu chování rozumět.

NEPOUŽÍVEJTE obecné hodnotící fráze („ty sdělení“) typu: „Ty jsi darebák...Jsi vážně neschopný...To snad není možné, že si to zase neudělal... aj.“, vždy vyjádření konkretizujte a vztáhněte k sobě (**„já sdělení“**): „Teď mě opravdu rozzlobilo, jak ses zachoval... Mrzí mě, že jsem ti to musela říct třikrát a ty si to i tak neudělal... Je mi líto, když se hned vzdáváš a ani to nezkusíš, pojď, zkusíme to spolu... aj.“

Pokyny při komunikaci s dítětem s ADHD:

- vyjadřujte se v krátkých větách, mluvte dostatečně zřetelně, dobře pracujte s intonací
- popište situaci (nepoužívejte obviňující „ty sdělení“)
- podejte základní informaci (co se má stát – opět bez „ty sdělení“)
- vyjádřete své pocity (užívejte „já sdělení“)

Chcete-li, aby se dítě naučilo něco pro něj nového – seznámilo se se svými právy a naučilo se je adekvátním způsobem prosazovat v situacích, kdy se o něm rozhoduje - je nutné ho k této činnosti motivovat a navázat s ním dobrý vztah, aby vám dítě důvěřovalo.

„Pozitivní motivace je motor žádoucí změny“

Prvky ovlivňující motivovanost dětí s ADHD:

- zpětnou vazbu je třeba poskytovat ihned (pozitivní i negativní, hlavně efektivně – ukončovat vždy pozitivně, hledat, za co pochválit),
- odměňovat co nejčastěji (materiální a nemateriální odměny),
- častěji chválit než kárat či trestat,
- zviditelnit pravidla (pravidla stanovená mezi pracovníkem a dítětem by měla mít fyzickou podobu – písemnou či obrázkovou – a měla by být umístěna viditelně),
- pracovat s dítětem s ADHD na základě jednotné strategie (ZÁSADNÍ).

Typ motivace	
Pozitivní	Negativní
žádoucí chování posilujeme prostřednictvím pochval a odměn (nemusí jít nutně o materiální odměny – společná oblíbené aktivita),	žádoucí chování je posilováno skrze hrozbu zákazů a trestů za nežádoucí chování,
nežádoucí chování mizí tím, že ho neposilujeme (např. usiluje-li dítě o naši pozornost nevhodným způsobem, nevěnujeme mu ji do té doby, dokud nezmění své chování na žádoucí – poté ihned reagujeme pozitivně),	nežádoucí chování je trestáno (zákazy, odmítání dítěte, fyzické tresty),
chválíme a oceňujeme sebemenší projev žádoucího chování a myšlení, který se u dítěte projeví,	dochází k narušení vzájemného vztahu mezi pracovníkem a dítětem – dítě plní pokyny a úkoly ze strachu před trestem, nedochází k osvojení způsobů žádoucího chování.
hlavní zásadou je raději stokrát pochválit než muset jednou potrestat,	
dochází k posilování vzájemného vztahu mezi pracovníkem a dítětem, dítě si osvojuje žádoucí způsoby chování.	

Pro aktivní zapojení dítěte do procesu nácviku žádoucího způsobu prosazování svých práv a názorů je dobré mít pro dítě s ADHD připravený **motivační plán**:

- obsah založený na zájmech dítěte (co dítě baví, co má rádo – seriály, pohádky, sporty, PC hry, společenské hry aj.) a je vytvářen ve spolupráci pracovníka a dítěte,
- efektivně funguje výhradně na principech pozitivní motivace,
- bodový systém – za splnění určitých úkolů a žádoucí chování získává dítě body, které následně směňuje za odměny, přidělené body už dítěti nikdy neodebíráme (nežádoucí chování hodnotíme nepřidělením bodů, ne jejich odebráním),
- pravidla musí být stanovena předem a nesmí být bez souhlasu dítěte měněna (za kolik bodů je jaká odměna, co je nežádoucí chování a jakým způsobem se s ním pracuje aj.).

Oblasti, ve kterých se o dětech nejčastěji rozhoduje

Níže jsou uvedeny oblasti, ve kterých může pomoci sociální pracovník při prosazování práv a názorů dítěte s ADHD.

- Rodina
 - výběr školy,
 - tvorba motivačního plánu,
 - zapojení do tvorby plánu denních domácích povinností,
 - výběr zájmových kroužků,
 - výběr kamarádů,
 - výběr způsobu trávení volného času včetně časových omezení (např. maximální povolená doba hraní na PC, atd.)
- Škola
 - výběr asistenta,
 - tvorba individuálního vzdělávacího plánu
 - zapojení dítěte do dynamiky skupiny ve třídě (možná přímá i nepřímá účast pracovníka),
přístup pedagogů k dítěti – mediace schůzky mezi učitelem a dítětem při řešení problémových situací, konzultace motivačních plánů pro dítě,
 - účast na výchovných komisích v rámci podpory názorů, potřeb a participačních práv dítěte

- Zájmové kroužky
 - přístup vedoucích zájmových kroužků (viz přístup pedagogů k dítěti),
 - asistence v zájmových kroužcích – vztahy s ostatními dětmi, zvládání náročných situací,
 - rozhodování o tom, jaký kroužek bude dítě navštěvovat – snaha o dohodu a kompromis
- Lékaři a odborníci
 - přihlídnutí k názoru dítěte na ošetřujícího lékaře a jeho zohlednění, snaha o kompromis nebo domluvu v případě nesouladu názorů rodiče a dítěte.

Konkrétní aktivity pro posílení kompetencí dítěte s ADHD prosazovat svá práva a názory

Posílení kompetencí k prosazování práv a názorů dětí s ADHD lze realizovat prostřednictvím následujících aktivit:

- diskuze:
 - diskuze nad obrázky modelových situací ohledně participačních práv dětí a práv dětí na to mít svůj vlastní názor (respektovat a být respektován),
 - diskuze nad situacemi v rodině, ve škole, v zájmových kroužcích a dalších, které dítě trápí nebo jsou pro něj nepříjemné,
 - diskuze po zkoušce modelové situace – o co šlo, jak to dítě vidí, co si o tom myslí, na co má v takové situaci právo a jak může prosadit svůj názor
- argumentační cvičení:
 - nácvik zvládání doplňujících otázek,
 - nácvik zvládání obhájení svého názoru vhodnou formou,
 - modelové ukázky (osobně či na obrázcích) vhodné formy argumentace
- společenské hry:
 - podpora soustředěnosti,
 - podpora trpělivosti,
 - podpora spolupráce a respektu k názoru druhých,
 - podpora zvládání negativních emocí (prohra, když není vše podle přání dítěte, atd.)

- čtení a vhodná interpretace zásadních dokumentů:
 - seznámení se s důležitými dokumenty o právech dětí zábavnou a přijatelnou formou pro děti (čtení a následná diskuze, vztáhnutí ke konkrétním příkladům ze života dítěte i pracovníka)
- praktické ukázky (např. formou obrázkového příběhu – komiksu):
 - rozbor toho, co se v komiksu událo (bylo to dobře nebo špatně, kdo měl na co právo, kdo byl hodný a kdo zlý, co by v takové situaci udělalo dítě a proč)
- modelové situace:
 - seznámení se s tím, jak adekvátně prosazovat své názory a v jakých situacích prostřednictvím zahrání si modelových situací a jejich následného rozboru
- nácviky vhodných komunikačních strategií:
 - hry na podporu schopnosti komunikace s dospělým,
 - hry na podporu schopnosti komunikace s dětmi,
 - moderovaný nácvik komunikace mezi dítětem a dospělým či dítětem a sourozencem, spolužákem či kamarádem
- prvky efektivní komunikace:
 - srozumitelnost,
 - trpělivost,
 - zvládání emocí,
 - struktura komunikace.

Praktická část – modelové situace

- kazuistiky z terénní práce v rodině
- nácvik komunikačních a argumentačních strategií v modelových situacích
- představení vhodných pomůcek pro práci s dětmi v rámci nácviku prosazování jejich práv a názorů

Doporučená literatura

Erkert, A.: **Hry pro usměrňování agresivity**. Praha, Portál.

Faber, A.; Mazlish E. (2007). **Jak mluvit, aby nás děti poslouchaly; jak naslouchat, aby nám děti důvěřovaly**. Brno: CPRESS.

Franklin, A., Sloper, P. **Supporting the participation of disabled children and young people in decision-making**, Children & Society, 23, 1, 2009. 3-15. Dostupné z [www: http://eprints.whiterose.ac.uk/5228/1/PartDec08.pdf](http://eprints.whiterose.ac.uk/5228/1/PartDec08.pdf)

Goetz, M., Uhlíková, P. **Porucha pozornosti s hyperaktivitou**. Galén, 2011.

Gunn, R. **Young People's Participation in Social Services Policy Making**. In Research Policy and Planning: The Journal of the Social Services Research Group Vol. 23 (3). 2005. 127-137. Dostupné z [www: ssr.org.uk/wp-content/uploads/2012/02/rpp233/article1.pdf](http://www.ssr.org.uk/wp-content/uploads/2012/02/rpp233/article1.pdf)

Kendlíková, J. (2015). **Krok za krokem s ADHD. Praktická příručka pro rodiče předškoláků a školáků s ADHD**. Praha: Raabe.

Kirby, P., Lanyon, C., Cronin, K., Sinclair, R. **Proven Practice: involving children and young people in decision-making**. In Building a culture of participation. Edition of *Community Care* under the headline 'The Participation of Young People in Developing Social Care'. 2009. Dostupné z [www: http://www.communitycare.co.uk/2009/05/22/proven-practice-involving-children-and-young-people-in-decision-making/](http://www.communitycare.co.uk/2009/05/22/proven-practice-involving-children-and-young-people-in-decision-making/)

Lisá, E. (2012). **Hry k rozvoji sociálních kompetencí žáků 1. stupně ZŠ**. Praha: Portál.

Müllerová, E. (2012). **Příběhy z měsíční houpačky**. Praha, Portál.

Navrátil, P. **Zavádění participace dětí a mládeže v kontextu kvality péče v sociálních službách**. In Participace a nové přístupy k práci s ohroženými dětmi a rodinami. Studie inspirované zkušenostmi ze Švýcarska. 2014. Brno: Česko-britská o.p.s. Kap. 2, str. 38-56.

Nadeau, M. (2003). **Relaxační hry s dětmi: pro děti od 4 do 10 let**. Praha: Portál.

Reifová, S. (2010). **Nesoustředěné a neklidné děti ve škole -- Praktické postupy pro vyučování a výchovu dětí s ADHD**. Praha: Portál.

Šimanovský, Z. (2008). **Hry pro zvládání agresivity a neklidu**. Praha: Portál.

Úmluva o právech dítěte. (1989) – volně dostupná na webu ve formě pdf

Vopel, Klaus W. (2008). **Skupinové hry pro život 2-4**. Praha: Portál.

5. Propagační povinnosti v průběhu kurzu

Propagační povinnosti v průběhu kurzu ustanovuje dokument Komunikační a PR strategie projektu „Mám ADHD a vím, co smím“, která je k dispozici na interní síti organizace.

Základem je fotodokumentace účastníků a lektorů, prezentace s logy a informační cedule o projektu.

6. Výstupy kurzu

Každý účastník, který splní povinnou docházku a napíše úspěšně závěrečný test, obdrží od lektora nebo koordinátora kurzu osvědčení o absolvování.

Příprava osvědčení pro účastníky se řídí vždy platnou směrnicí o akreditacích Centra pro rodinu a sociální péči, které je k dispozici na interní síti organizace.